

O'QUVCHILARNING PSIXOLOGIK RIVOJLANISH BOSQICHLARI

Matnazarov Ametjon O'rinbayevich

Qoraqalpog'iston Respublikasi To'rtko'l tumani

MMTB tasarrufidagi 42-maktabi psixologi

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada o'quvchilarning psixologik rivojlanish bosqichlari, yosh davrlariga xos psixologik xususiyatlar hamda shaxs rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillar yoritilgan. Shuningdek, ta'lim jarayonida o'quvchilarning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olishning psixologik-pedagogik ahamiyati tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: Psixologik rivojlanish, yosh davrlari, o'quvchi shaxsi, emotsional rivojlanish, tafakkur, motivatsiya, ijtimoiy moslashuv, psixologik xususiyatlar, ta'lim jarayoni, pedagogik yondashuv.

KIRISH

Inson shaxsining shakllanishi va rivojlanishi murakkab psixologik jarayon hisoblanadi. O'quvchilarning psixologik rivojlanishi yosh davrlari davomida bosqichma-bosqich amalga oshadi hamda biologik, ijtimoiy va psixologik omillar ta'sirida shakllanadi. Psixologik rivojlanish jarayonida bolaning tafakkuri, hissiyoti, xotirasi, diqqati, nutqi va ijtimoiy munosabatlari takomillashib boradi. Har bir yosh davri o'ziga xos psixologik xususiyatlarga ega bo'lib, ta'lim-tarbiya jarayonida ushbu jihatlarni hisobga olish muhim ahamiyat kasb etadi.

Kichik maktab yoshi davri

Kichik maktab yoshi odatda 6–10 yoshlarni o'z ichiga oladi. Bu davrda bolaning asosiy faoliyati o'qish faoliyatiga aylanadi. O'quvchilarda bilim olishga qiziqish, yangi ko'nikmalarni egallash va ijtimoiy muhitga moslashish jarayoni kuchayadi.

Mazkur davrda bolalarda diqqat va xotira rivojlanadi, tafakkur aniq obrazli shakldan mantiqiy tafakkurga o'tishni boshlaydi. Shu bilan birga, o'qituvchining munosabati va rag'batlantirish bolaning o'ziga bo'lgan ishonchiga kuchli ta'sir ko'rsatadi. Jean Piaget ushbu davrni konkret operatsiyalar bosqichi deb atagan va bolalarda mantiqiy fikrlash asta-sekin shakllanishini ta'kidlagan.

O'smirlik davri

O'smirlik davri taxminan 11–15 yosh oralig'ini qamrab oladi. Ushbu davr bolaning ruhiy va jismoniy rivojlanishida murakkab bosqich hisoblanadi. O'smirlarda mustaqillikka intilish, o'z "Men"ini anglash va tengdoshlari bilan muloqotga ehtiyoj kuchayadi.

Bu davrda hissiy beqarorlik, tez ranjish, o'ziga yuqori talab qo'yish va qarama-qarshi fikrlar kuzatilishi mumkin. O'smirlar ko'proq tengdoshlari fikriga e'tibor beradilar va ijtimoiy mavqega intiladilar.

Lev Vygotsky bolaning rivojlanishida ijtimoiy muhit va muloqotning ahamiyati yuqori ekanligini ta'kidlagan.

Ilk o'spirinlik davri

Ilk o'spirinlik davri 16–18 yoshlarni o'z ichiga oladi. Bu bosqichda o'quvchilarda kasb tanlash, kelajakni rejalashtirish va mustaqil hayotga tayyorgarlik jarayoni boshlanadi.

Mazkur davrda abstrakt tafakkur, tahliliy fikrlash va dunyoqarash shakllanadi. O'quvchilar o'z qiziqishlari va qobiliyatlarini anglashga harakat qiladilar. Shuningdek, emotsional barqarorlik va mas'uliyat hissi rivojlanib boradi.

Bu davrda pedagog va ota-onalarning psixologik qo'llab-quvvatlashi muhim hisoblanadi. O'quvchining qiziqishlarini inobatga olish va unga mustaqil qaror qabul qilish imkonini yaratish shaxs rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Psixologik rivojlanishga ta'sir etuvchi omillar

O‘quvchilarning psixologik rivojlanishiga oila muhiti, maktabdagi ta’lim sifati, tengdoshlar bilan munosabat va ijtimoiy muhit katta ta’sir ko‘rsatadi. Sog‘lom psixologik muhit bolaning emotsional barqarorligini ta’minlaydi.

Abraham Maslow inson ehtiyojlari qondirilgandagina shaxsning to‘laqonli rivojlanishi yuz berishini ta’kidlagan. Shu sababli bolalarda xavfsizlik, mehr va qo‘llab-quvvatlash hissini shakllantirish muhimdir.

Maktab amaliyotchi psixologi o‘quvchilarning yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda diagnostik, profilaktik va korreksion ishlarni olib borishi zarur. Psixologik treninglar va rivojlantiruvchi mashg‘ulotlar o‘quvchilarning ruhiy rivojlanishini qo‘llab-quvvatlaydi.

O‘quvchi shaxsiyatining psixologik rivojlanishi zamonaviy pedagogika va psixologiya fanida muhim o‘ringa ega bo‘lgan muammolardan biridir. Maktab yoshidagi bolalarda shaxsiy rivojlanish faqat bilim olish bilan cheklanmay, balki ularning hissiy holati, ijtimoiy munosabatlari, o‘z-o‘zini anglash va o‘zini boshqara olish qobiliyatlari orqali namoyon bo‘ladi. Bu davrda bolaning ichki dunyosi faol shakllanadi, o‘z shaxsiga nisbatan munosabatlari, hayotiy qadriyatlari va kelajakdagi ijtimoiy rollari asos solinadi. Shuning uchun ham pedagogik jarayonda nafaqat ta’lim, balki tarbiya, shaxsiy yondashuv va psixologik qo‘llab-quvvatlash vositalari muhim ahamiyat kasb etadi.

Psixologik rivojlanish doirasida o‘quvchilarning emotsional barqarorlik darajasi, muloqot madaniyati, mustaqil fikrlash va muammoli vaziyatlarga nisbatan moslashuvchan yondashuvi o‘rganiladi. Shu bilan birga, ta’lim muassasasidagi ijtimoiy muhit, o‘qituvchi va sinfdoshlar bilan bo‘lgan munosabatlar, oila sharoiti kabi omillar ham o‘quvchi shaxsi rivojlanishida muhim rol o‘ynaydi. Ushbu maqolada o‘quvchi shaxsiyatining psixologik rivojlanish xususiyatlari, omillari va uni samarali yo‘naltirish bo‘yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar ko‘rib chiqiladi.

O‘quvchi shaxsiyatining psixologik rivojlanishi ko‘p bosqichli va murakkab jarayon bo‘lib, har bir yosh davrining o‘ziga xos psixologik xususiyatlari mavjud. Maktabgacha

yoshdan boshlab, oʻrta va yuqori sinf oʻquvchilarigacha boʻlgan davrda bola individual shaxs sifatida shakllanadi. Bu jarayonda asosan kognitiv rivojlanish, emotsional holat, ijtimoiy munosabatlar va axloqiy qadriyatlar muhim rol oʻynaydi. Oʻquvchi oʻz bilim va koʻnikmalarini maktab muhitida egallab borarkan, u oʻz-oʻzini anglash va baholashni ham oʻrganadi. Bu esa shaxsiy ong va oʻz shaxsiga nisbatan ijobiy munosabat shakllanishining asosidir.

Psixologik rivojlanishga taʼsir qiluvchi omillar orasida birinchilardan boʻlib oila, yaʼni ota-onaning tarbiyaviy uslubi va psixologik qoʻllab-quvvatlovi turadi. Oila muhiti barqaror va emotsional jihatdan sogʻlom boʻlsa, bola oʻzini xavfsiz his qiladi, bu esa uning maktabda ijobiy faoliyat yuritishiga imkon yaratadi. Shu bilan birga, maktabning ijtimoiy-psixologik muhiti, oʻqituvchi shaxsiyati va pedagogik yondashuvlar ham bolaning ichki dunyosiga bevosita taʼsir koʻrsatadi. Ayniqsa, oʻqituvchining bolaga boʻlgan munosabati, uni qoʻllab-quvvatlashi va ijobiy ragʻbatlantirishi oʻquvchi oʻzini qadrlash hissining shakllanishiga yordam beradi.

Oʻquvchi shaxsi rivojida motivatsiyaning roli alohida eʼtiborga loyiqdir. Agar bola ichki motivatsiyaga ega boʻlsa, yaʼni oʻz ehtiyoji va qiziqishi asosida harakat qilsa, u darslarga koʻproq ishtirok etadi, faol va mustaqil boʻladi. Tashqi motivatsiya esa mukofot, maqtov yoki jazolash asosida shakllanadi. Psixologlar taʼkidlaganidek, har ikki turdagi motivatsiya bir-birini toʻldiradi, ammo ichki motivatsiya shaxsiy rivojlanish uchun yanada barqaror asos hisoblanadi. Shu sababli, pedagogik yondashuvda oʻquvchilarning ichki motivlarini ragʻbatlantirish muhim vazifalardan biri boʻlib qoladi.

Shaxsiy rivojlanish jarayonida oʻquvchilarning emotsional intellekti ham rivojlanadi. Emotsional intellekt bu — oʻz va boshqalar emotsiyalarini anglash, boshqarish va ularga mos munosabatda boʻlish qobiliyatidir. Bu koʻnikmalar sinfdagi oʻzaro muloqot, guruh bilan ishlash, muammolarni hal qilish va qaror qabul qilishda muhim ahamiyatga ega. Emotsional intellekti rivojlangan oʻquvchi ijtimoiy jihatdan faolroq, ziddiyatli vaziyatlarda murosaga moyil va empatiyaga ega boʻladi.

Maktab psixologi ushbu rivojlanish jarayonini kuzatib borishi, har bir bolaning psixologik portretini shakllantirib, individual yondashuv asosida profilaktik va tuzatish ishlarini olib borishi kerak. Zamonaviy psixologiyada qo‘llanilayotgan diagnostika vositalari — testlar, so‘rovnomalar, suhbatlar orqali o‘quvchilarning qiziqishlari, hissiy holati, o‘ziga bo‘lgan ishonchi va ijtimoiy munosabatlari o‘rganiladi. Bu ma’lumotlar esa o‘qituvchilar va ota-onalar bilan hamkorlikda bola shaxsini yanada samarali rivojlantirish imkonini beradi.

Shuningdek, o‘quvchi shaxsini rivojlantirishda psixologik xavfsizlik muhim ahamiyatga ega. Maktabda tahqirlanish, masxara qilish, adolatsizlik kabi omillar o‘quvchi ruhiyatiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi va bu holat o‘z navbatida uning motivatsiyasi, o‘ziga bo‘lgan ishonchi va ijtimoiy faolligini pasaytiradi. Shu sababli, pedagogik jamoaning asosiy vazifalaridan biri — maktabda sog‘lom psixologik muhitni yaratishdan iboratdir.

O‘quvchi shaxsiyatining psixologik rivojlanishi ta’lim jarayonining ajralmas qismi bo‘lib, u bola individual shaxs sifatida shakllanishiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Bu jarayon o‘z ichiga emotsional holat, kognitiv qobiliyatlar, ijtimoiy munosabatlar va axloqiy qadriyatlarning uyg‘un rivojlanishini oladi. Rivojlanish samaradorligi esa ko‘p jihatdan oilaviy muhit, maktab psixologik muhiti, o‘qituvchining yondashuvi va bolaning o‘z-o‘zini anglash darajasiga bog‘liqdir. Maktab muassasalarida psixologik xizmatni kuchaytirish, pedagog va ota-onalar o‘rtasida hamkorlikni mustahkamlash, shaxsga yo‘naltirilgan yondashuvni joriy etish orqali o‘quvchi shaxsini har tomonlama rivojlantirishga erishish mumkin.

Psixologik rivojlanishni qo‘llab-quvvatlovchi omillarni to‘g‘ri aniqlash va har bir o‘quvchiga individual yondashuv asosida metodik ish olib borish nafaqat o‘quvchilarning o‘zlashtirish darajasini oshiradi, balki ularning jamiyatda o‘z o‘rnini topishiga, mustaqil, mas’uliyatli va ijtimoiy faol shaxs bo‘lib shakllanishiga xizmat qiladi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, o‘quvchilarning psixologik rivojlanishi yosh davrlariga xos xususiyatlar asosida shakllanadi. Har bir bosqichda bolaning ehtiyojlari, qiziqishlari va psixologik holatini hisobga olish ta’lim-tarbiya samaradorligini oshiradi. Oila, maktab va psixolog hamkorligi orqali o‘quvchilarning sog‘lom psixologik rivojlanishini ta’minlash mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. G‘oziev E.G. Yosh davrlari psixologiyasi. — Toshkent: O‘qituvchi, 2017.
2. Davletshin M.G. Pedagogik psixologiya. — Toshkent, 2018.
3. Karimova V.M. Yosh va pedagogik psixologiya. — Toshkent: Sharq, 2020.
4. Nishonova Z.T. Psixologik xizmat asoslari. — Toshkent, 2021.
5. Jean Piagetning kognitiv rivojlanish nazariyasi.
6. Lev Vygotskyning madaniy-tarixiy rivojlanish nazariyasi.
7. Abraham Maslowning ehtiyojlar ierarxiyasi nazariyasi.